

Tonga

**LAO (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE
LAO ‘O E KONISITUTONE ‘O TONGA 2010**

Lao Fika 39 ‘o e 2010

LAO (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE LAO 'O E KONISITUTONE 'O TONGA 2010

Fokotu'utu'u 'o e Ngaahi Kupu

Kupu

1	Hingoa nounou, 'uhinga'i lea	5
2	Fakatonutonu ki he ngaahi lave ki he Tu'i Fakamaau Lahi	5
3	Fakatonutonu 'a e kupu 31A – 'Ateni Seniale	6
4	Fakahu atu 'a e kupu 83A – Pule 'a e Lao mo e Tau'ataina 'o e Fakamaau'anga	6
5	Fakahu atu 'a e kupu 38B – 'Eiki Sanisela	6
6	Fakahu atu 'a e kupu 83C – Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau	7
7	Fakapekia 'a e kupu 84 – Ngaahi Fakamaau'anga	8
8	Fakatonutonu 'a e kupu 85 – Ko e Fakamaau'anga Tangi	8
9	Fakatonutonu 'a e kupu 86 – Ko e Fakamaau'anga Lahi	9
10	Fakahu atu 'a e kupu 86A – Fakamaau'anga Fonua	9
11	Fakatonutonu 'a e kupu 88 – Fakamaau Le'ole'o	9

LAO (FAKATONUTONU) (FIKA 3) KI HE LAO ‘O E KONISITUTONE ‘O TONGA 2010

Lao Fika 39 ‘o e 2010

**KO E LAO KE FAKAHOKO HA TOE NGAAHI FAKATONUTONU KE
FAKATONUTONU ‘A E KONISITUTONE ‘O HANGE KO HONO
FAKATONUTONU ‘E HE ONGO LAO ‘E UA KIMU’A ‘I HE 2010**

‘Oku ou loto ki ai,
SIAOSI TUPOU V,
‘Aho 24 ‘o Sepitema 2010.

‘OKU TU’UTU’UNI ‘e he Tu’i mo e Fale Alea ‘o Tonga ‘i he Fakataha Alea ‘o e
Pule’anga ‘o pehe:

1 Hingoa nounou, ‘uhinga’i lea

- (1) ‘E ui ‘a e Lao ni ko e Lao (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Lao ‘o e Konisitutone
‘o Tonga 2010.
- (2) ‘I he Lao ni, ‘e ui ‘a e Lao ‘o e Konisitutone ‘o Tonga, ‘i hono fakatonutonu,
“ko e Konisitutone”.

2 Fakatonutonu ki he ngaahi lave ki he Tu’i Fakamaau Lahi

- (1) ‘Oku fakatonutonu ‘a e paaki faka-Tonga pe ‘o e Konisitutone ‘aki hono
fakapekia ‘a e ngaahi lea “Tu’i Fakamaau Lahi” ‘i ha feitu’u pe ‘oku ha ai pea
fetongi ‘aki ‘a e “Eiki Fakamaau Lahi”.

- (2) 'Oku fakatonutonu 'a e paaki faka-Pilitania pe 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia 'a e ngaahi lea "Chief Justice" 'i ha feitu'u pe 'oku ha ai pea fetongi'aki 'a e "Lord Chief Justice".

3 Fakatonutonu 'a e kupu 31A – 'Ateni Seniale

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 31A 'o e Konisitutone 'aki –

Hili 'a e ngaahi lea "Tu'i 'i he Fakataha Tokoni" 'i he kupu-si'i (1) mo e (4), fakahu atu 'a e "hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau,".

4 Fakahu atu 'a e kupu 83A – Pule 'a e Lao mo e Tau'atina 'o e Fakamaau'anga

'Oku fakatonutonu 'a e Konisitutone 'aki hono fakahu atu 'a e kupu ko eni —

"83A Pule 'a e Lao mo e Tau'atina 'o e Fakamaau'anga

Kuo pau ke tauhi ma'u pe 'a e ngaahi tefito'i fakakaukau mahu'inga faka-konisitutone lolotonga 'o e Pule 'a e Lao mo e Tau'atina 'o e Fakamaau'anga."

5 Fakahu atu 'a e kupu 38B – 'Eiki Sanisela

'Oku fakatonutonu 'a e Konisitutone 'aki hono fakahu atu 'a e kupu ko eni —

"83B Ko e 'Eiki Sanisela

- (1) Kuo pau ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau, ke fakanofa ha 'Eiki Sanisela 'a ia kuo pau ke ne fatongia'aki 'a e –
 - (a) pule'i 'o e ngaahi fakamaau'anga;
 - (b) ngaahi me'a felave'i mo e Fakamaau'anga mo 'ene tau'atina;
 - (c) tauhi 'o e pule 'a e lao; mo e
 - (d) ngaahi me'a felave'i kehe 'a ia 'oku fakaha mahino 'e he Konisitutone ko eni pe ha toe Lao kehe.
- (2) Kuo pau ki he 'Eiki Sanisela ke, tukukehe ka toe tu'utu'uni keheange 'a e lao, ma'u 'a e mafai kotoa ke fakahoko 'a hono ngaahi fatongia, ngaahi mafai mo hono ngaahi ngafa, tau'atina 'o 'ikai ke 'i ai ha kaunoa mei ha taha pe ma'u mafai.

- (3) 'E ngofua ki he 'Eiki Sanisela, 'i he loto ki ai 'a e Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, ke fa'u ha ngaahi tu'utu'uni ki he ngaahi taumu'a ko eni –
 - (a) ke fokotu'u ha ta'u motu'a 'a ia 'e malolo ai 'a e 'Ateni Seniale, ha Fakamaau, ha Fakamaau Polisi pea mo e 'Eiki Sanisela mei hono lakanga;
 - (b) ke pule'i 'a e fokotu'utu'u vahenga malolo fakafakamaau;
 - (c) ke tu'utu'uni ki he ngaahi fokotu'utu'u fakangaue ki he pea fekau'aki mo e 'Ofisi 'o e 'Eiki Sanisela.
- (4) Kuo pau ko e 'Eiki Sanisela ko ha taha 'a ia 'oku taukei fe'unga ke hoko ko ha Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Lahi pea kuo pau ke ne, fakataha ki ha ngaahi fokotu'utu'u aleapau, ma'u lakanga lolotonga 'oku ne anga taau.
- (5) Kuo pau ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau, ke tu'utu'uni 'a e ngaahi tu'unga 'o e fakanofa 'o e 'Eiki Sanisela, pea kuo pau ke ne ma'u 'a e mafai ke ne fakamaloloo'i ia.”.

6 Fakahu atu 'a e kupu 83C – Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau

‘Oku fakatonutonu ‘a e Konisitutone ‘aki hono fakahu atu ‘a e kupu ko eni –

“83C Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau

- (1) 'Oku fokotu'u heni, 'a e Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau, 'a ia ko ha Komiti 'a e Fakataha Tokoni, 'oku kau ki ai –
 - (a) 'a e 'Eiki Sanisela, 'a ia kuo pau ko e Sea;
 - (b) 'a e 'Eiki Fakamaau Lahi;
 - (c) 'a e 'Ateni Seniale; mo e
 - (d) Kau 'Eiki Lao, 'a ia ko e ni'ihii 'oku taukei 'i he lao kuo fakanofa 'e he Tu'i mei he taimi ki he taimi.
- (2) Kuo pau ki he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau ke fokotu'u ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni —
 - (a) 'a hono fakanofa 'o e ni'ihii 'oku matu'aki taukei ki he Fakamaau'anga, pea ko ha 'Eiki Sanisela pea ki ha toe lakanga keheange 'oku finangalo ki ai 'a e Tu'i;
 - (b) ko hono fakamaau'i 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga;

- (c) ko hono fakamaloloo'i 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga ki ha to'onga kovi 'i ha ngaue matu'aki hala pe ko ha toutou maumau'i 'o e Tu'utu'uni Faka'ulungaanga Fakafakamaau;
- (d) ko e vahenga mo e vaha'a taimi ngaue 'o e kau memipa 'o e Fakamaau'anga;
- (e) ko ha Fokotu'utu'u Vahenga Malolo Fakafakamaau;
- (f) ko ha Tu'utu'uni Faka'ulungaanga Fakafakamaau; mo
- (g) hono fakanofa 'o e kau fakamaau tokoni (assessors) ki he Kau Fakamaau Tokoni kuo Fokotu'u 'o e Fakamaau'anga Fonua.

7 Fakapekia 'a e kupu 84 – Ngaahi Fakamaau'anga

'Oku fakapekia 'a e kupu 84 'o e Konisitutone pea fetongi'aki 'a e –

“84 Ngaahi Fakamaau'anga

- (1) Kuo pau ki he mafai fakafakamaau 'o e Fonua ni ke 'i he ngaahi fakamaau'anga ma'olunga 'o e Fonua ('a ia ko e Fakamaau'anga Tangi, Fakamaau'anga Lahi, mo e Fakamaau'anga Fonua) pea mo ha fakamaau'anga si'i 'a ia ko e Fakamaau'anga Polisi.
- (2) Kuo pau ki he Fakamaau'anga 'o e Fonua ke kau ki ai –
 - (a) 'a e 'Eiki Palesiteni 'o e Fakamaau'anga Tangi mo e Kau Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Tangi;
 - (b) 'a e 'Eiki Fakamaau Lahi, 'a ia kuo pau ko e 'Ulu fakapalofesinale 'o e Fakamaau'anga, mo e Kau Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Lahi;
 - (c) 'a e 'Eiki Palesiteni 'o e Fakamaau'anga Fonua mo e Kau Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Fonua; mo e
 - (d) Fakamaau Polisi Lahi mo e Kau Fakamaau Polisi.”.

8 Fakatonutonu 'a e kupu 85 – Ko e Fakamaau'anga Tangi

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 85 'o e Konisitutone 'aki hono –

- (a) fakapekia 'a e “Tu'i Fakamaau Lahi 'o Tonga” pea fetongi'aki 'a e “'Eiki Palesiteni 'o e Fakamaau'anga Tangi”; pea
- (b) (i) 'i he kupu-si'i (1), hili 'a e ngaahi lea “Tu'i 'i he loto ki ai 'a e Fakataha Tokoni”, fakahu atu 'a e “, hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau,”.

- (ii) 'i he kupu-si'i (2), hili 'a e ngaahi lea "Tu'i 'i he Fakataha Tokoni", fakahu atu 'a e " , hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau,".

9 Fakatonutonu 'a e kupu 86 – Ko e Fakamaau'anga Lahi

'Oku fakatonutonu 'a e kupu 86 'o e Konisitutone 'aki hono-

- (a) 'i he kupu-si'i (1) hili 'a e ngaahi lea "Eiki Fakamaau Lahi", fakahu atu 'a e ngaahi lea " , 'a ia kuo pau ko e 'Ulu fakapalofesinale ia 'o e Fakamaau'anga,"; pea
- (b) hili 'a e ngaahi lea "Tu'i 'i he Fakataha Tokoni" 'i he kupu-si'i (1) mo e (2), fakahu atu 'a e " , hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau,".

10 Fakahu atu 'a e kupu 86A – Fakamaau'anga Fonua

'Oku fakatonutonu 'a e Konisitutone 'aki hono fakahu atu 'a e kupu ko eni –

"86A Ko e Fakamaau'anga Fonua

- (1) Kuo pau ke kau ki he Fakamaau'anga Fonua 'a e 'Eiki Palesiteni mo ha Kau Fakamaau kehe, 'o tokoni ki ai 'a e kau fakamaau tokoni, 'a ia 'e ngofua ke fakanofa mei he taimi ki he taimi 'e he Tu'i 'i he loto ki ai 'a e Fakataha Tokoni, hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau.
- (2) Kuo pau ki he Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau, ke tu'utu'uni 'a e ngaahi tu'unga 'o e fakanofa 'o e Palesiteni mo e Kau Fakamaau 'o e Fakamaau'anga Fonua pea 'e ngofua ke ne fakamaloloo'i kinautolu."

11 Fakatonutonu 'a e kupu 88 – Fakamaau Le'ole'o

- (1) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 88(1) 'o e Konisitutone 'aki hono, hili 'a e "Tu'i 'i he Fakataha Tokoni" fakahu atu 'a e " , hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau,".
- (2) 'Oku fakatonutonu 'a e kupu 88(2) 'o e Konisitutone 'aki hono fakapekia 'a e "Kapineti" pea fetongi'aki 'a e "Tu'i 'i he Fakataha Tokoni, hili hono ma'u ha fale'i mei he Penolo ki he Ngaahi Fakanofa mo e Tu'utu'uni Fakafakamaau".

Na'e tali 'i he Fale Alea 'i he 'aho 20 ni 'o Sepitema 2010.